

ГОРДАНА ВЛАХОВИЋ

ТРТОМНА ЕПСКА САГА
ЈАНКА ВУЈИНОВИЋА

Јанко Вујиновић, је почео поезијом још давне 1973. књигом *Мукла распуклина* у издању крушевачке „Багдале“, а од 1979. књигом прича *Књига о радовању* улази у прозну разуђеност широког опсега, размахнувши своје бивовање и стваралачка интересовања од дунавске делте до сивог и хладног Балтика, путујући телом и духом да ли несазнатим усудом, немиром радозналости или (не)одабраним стицајем околности. Како год, настају романи који, данас обновљени и нешто проширени чине велику епску сагу, повезану неколиким тематским слојевима. Ти романи су: *Вучји накот* (прво издање 1986. у издању Просвете, Београд), обновљено 2016, *Паника у интерситију* (2000, обновљено такође 2016) и *Књига о храсту* (прво издање 2014). Обновљена издања и *Књига о храсту* у издању су *Филипа Вишњића*, Београд.

Заједничко за сва три романа јесте сложена конструкција, слојевитост приповедног поступка, уметање предања и традиционалног дискурса, митско архетипска незаобилазна, те и историјска основа. Хронологија догађања у приповестима из различитих је извора (о томе шире при казивању о причи о храсту): хронике, записи, фактографија, народна казивања, итд. Сећање на догађања која утичу на личне, породичне и друштвене односе увек је индивидуално и колективно, а расколи настају између патријархалних традиционалних вредности

и нове идеологије која има нове вредности које не само да су узнемирујуће, него често и трагичне (идеолошки расколи). Каткад је сукоб и између цивилизација, а богме и у самом казивачу. Јер, најтеже је наћи мир у себи, и бити у хармонији са собом.

У *Вучјем накоту* прво поглавље начиње оно што ће се приповедачевим мотивским одредницама у даљем сказанију попуњавати, свеприсутну притајеност неусахлог поете:

- митско

- историјско, из чега следи назнака класног раслојавања, те ригидност нове власти.

У селу симболична имена Курјаци, (које, видеће се, може бити и било које српско село) житељима села, Курјачанима, у зимски смрзли дан светосавски, указало се на отвореним небесима зло време, уз њихову пуну жељу о пропасти нове власти, уз богохуљења јер осећаху да их је Бог, изгледа, заборавио. И чељад, и животиње понашаху се у тај дан неразумно, с тим што су људи узнемирени и притајена страха, а животиње помахнитале, на своју главу.

Историјска трагика народа обухвата године 1914, 1941. и 1948. И која год војска да је прошла, протутњала је по леђима сеоске чељади. А у годинама поменутих, свакаква зла сила прекривала је Србију. Кроз личне судбине, примера ради Вука Вукојевића, качиле су се и судбинске невоље народа му: завере, убиства, сиротиња, посне њиве и гладна чељад, ратови, казнене експедиције, деобе без краја, питања без одговора...

Приповедачу не даје мира ни спокоја неразрешива мистерија зла у човеку. Наратор то овако сагледава. Зрно зла проклија још у детињству, та надмоћ над немоћним (при дечјем хватању мачака и каменовању паса). У различитим временским одредницама али истим мрачним

поривима кроз генерације испољава се и не нестаје већ се оказује у различитим облицима.

Посебна осетљивост казивача је на поратно задирање у приватну имовину, у земљу. А сељаку дирнеш ли у земљу, ко у око, иако зна да земља једе њих али и они земљу. Узурпација, лично богаћење, бахатост нове власти, појединачни протести, узалудни и по јединку погубни, откупи, страх од глади и заједничког казана, хајке на „неподобне“. Једна од сељанки, мати Светомирова: *Већ три ипо године ломии људима кости за нову власт. Велии, учвршћујеш. Тешко тој власти! Одузимаи од сиротана и оно што немају!*

Али народ зна (искуство је чемерно али и вековно) да се све мора једном завршити, и да се живот свагдањи настави. Аутор користи реминисцентна казивања а у односу на новија збивања наше историје заузима иронијски став. Кад се унесу митолошки мотиви у причу, неспоран је митски лик Св. Саве, а притајени поета, не кварећи причу, уме да лирско умеће протне кроз језички исказ.

Уз сличност већ назначених слојева, уз поетско асоцијативне везе са познатим именима књижевности (Стерија, Хајне, Црњански), уз цитатност и извесну сличност у начину коришћења грађе са романом *Књига о храсту* (насталом касније), роман *Паника у интерситију* има своје особености. Не да се занемарити биографска подлога проистекла из животног искуства које је таложено и на Истоку и на Западу, уз и низ реке Рајну и Дунав, које и повезују и деле светове нараторове приче. На композиционом плану роман се састоји из три дела (немачки и српски простор и трећи са историјским и књижевним коментарима). У седам прича окушан је аутобиографски наратив, приповедачки у трећем лицу, есејистички сегменти, фусноте, каткад дуге малтене као

приче саме; коментари. Да ли наслов тумачити као кретање света ка пропасти (јер паника јесте тмнина и хаос, а интерсисти би могао бити свет у коме смо), или би било прихватљиво неко друго тумачење (а могло би се наћи) ствар је избора.

Наратор у својој 25-ој години, у првоме лицу иронично и самоиронично представља читаоцу свет у коме је, и себе који не само да је сам већ негује своју самоћу. И то траје у друштвеној клими незнања, жбира, сиромаштва. Тешко се спознаје сопствени идентитет и подноси се живот понекад радосно али углавном тужно. Не олакшавају ни кошмарни снови из којих га плаше слике, облици и боје, а мало помаже и мит о вилама осим што поетизује причу. А воз јури, крај пруге лете њиве, села, воћњаци; а напред снежне равнице пас ил' вуксам, нескривен, на нишану, без чопора, без упозорења. И та слика прелива се у наратора у возу. Наратор би да га упозори, а нема могућности, нити у себи да заштити тог сабрата, степскога усамљеника, од скота живота.

Вујиновић не може а да не преплете стварносно и историјско, религијско и атеистичко, време садашње и време прошло. Стога су на географској равни и Панонско море и Црно, и Дунав ка Црном што ваља своје тамне и дубоке воде. На историјској равни ретроспективно враћање на време од 1914 - 1918. на заробљенике у логору у Мађарској, па онда ближе времену данашњем 1941 - 1942. уз личне судбине преко којих се преламају историјске мене. Логори и логораши не мањкају кроз цело столеће а племена и народи на Балкану, не само да се гложе но се вазда траже и тумарају као расељена лица.

Други део романа посвећен је доњим токовима Рајне и одредиштима која су сва успутна и привремена (Минхен, Франкфурт итд.). Биографски подаци о болести и здрављу, о немачким лекарима, о зебњи пред лицем

смрти, обојени су иронијом. Болести на Балкану, на пример, обојене су срамотом, о смрти постоји она антиподна кованица о срећи онога ко је умро здрав: „Дао му Бог лаку смрт.“ Низ слика које су истовремено сличне и опонентне (код Немаца последње припреме пред операцију, на југоистоку Европе опремање преминулог за онај свет). Наратор је, уз дозу подсмеха себи и немачкој прецизности и практичности, следио ток своје болести, све до тренутка док кроз прозор у парку не уочи дрво, храст, свога доброга брата, док не усклади дах с ритмом космоса.

У седмој повести тим „плавичастим привидима приповедања“, и налажењу смисла у њима, израћају легенде, приповести о повезаности свега на овоме свету, о страдању, о људској јединки међу мноштвом, о расељенима и неприлагођенима, о ишчезлом панонском мору и беломе граду и његовом историјском ходу. Дунав је јунак а творитељице (Бригах и Брег) швајцарске речице изгубише име али сјединише воде. *Ушће је постало извор, па све до делте*, али је ушће променљиво. Казивач шета по панонском мору али и по бурним повестима, уз Дунав и низ њега, са све смутним и тамним догађањима, посебно акцентом на бомбардовање наших светиња и на појединачна страдања од Турака па ка нашим данима.

Покушава наратор да повеже западну Европу са Балканом. Јер нити је Европа украс цивилизације, нити је Балкан начисто варварски. Цивилизација није спорна али јој није сметало да у двадесетом столећу бомбардује Србе кад јој се прохте. Није наратор задовољан ни сопственом земљом али она није без неког чудесног самоубилачког хероизма.

Прича је дописивана, као што би се и свака могла дописати, кад би се казивачу прохтело. Овај пут је срочен есеј о Хајнеу, и подаци о састављачу овог

сказанија. Читаоцу остаје да бира записе које ће читати и на који начин. Хоће ли што додавати по своме; у то казивач прича не може имати увид. А да жели спојити своја (привремена) боравишта да се осетити и по накнадно дописаним песмама Љубомира Симовића (*Кошава*) и Чеслава Милоша (*У Варшави*).

И као трећа, најкомплетнија, књига велике Вујановићеве саге о негостољубивом свету и његовим манама настаје *Књига о храсту*.

Књигу о храсту Јанко Вујиновић, назначавачу као сакупљену књигу, творевину, избегнувши да је крсти као роман. Настајала је двадесетак година на размахнутом простору, на средокраћу непостојећег Панонског и постојећег Балтичког мора. Како аутор рече обухвата временско раздобље „између реалне праисторије и, такорећи, нестварне нам скорије повести.“

Наратори су по њему именовани или неименовани (у смењивању): сакупљачи, састављачи, назови приређивачи, коаутори: именовани су Слепац, Памтиша, Путник, Приповедач, Казивач, у смењивању. Аутор у уводном делу заокупљен је мишљу о трајању дела, судбини творца и дела самог. Понекад „ствараоцу припадне пострадање а творевини будућност“, или „твориоцу земаљске лагодности а творби заборав.“ (Драшко Ређеп у књизи есеја *Конкретни читалац* зна да каже: каткад биографија наткрили дело а каткад се дело отме биографији.) Јанко Вујиновић, јасно, даје предност делу а не творитељу.

По аутору, *Књига о храсту* тролисно је разбокорени спис прехришћанства, средњевековља и столице данашње сербске. Но, отело се састављачу књиге и многолисно разгранаване којим су обухваћене сеобе и деобе, настајања и нестајања, оружана пострадања и упорна напорна згаришна обнављања. Да би се пред читаоцем смењивале скаске, предања, историјске мене, фактографски

подаци, исконструисане „истине“, да би у низу без краја дефиловали псовачи (на Поћорека, на свога владара, на светиње своје и туђе), букачи, пијанци, трезвењаци, певачи мирних, но и дрчних песама, свадљивци, сељаци, ратници туђи и овдашњи, потребно је било увођење нарације историчара, дипломата, војника, сељачке здраве логике (сељаке најчешће нико ништа не пита), писаца (Црњански, Рејмонт), одломци из литературе, сав тај привид какофоније казивања који се слива у симболику моћног дрвета изниклог на вису Цера са кога се види цела Србија – *ХРАСТА*.

Има Херман Хесе запис насловљен *Жал за једним старим дрветом*, којим потврђује моје убеђење да се привид припадања месту дубоко везује за наизглед профане предмете и појаве које временом добијају улогу симбола, у животу који се „троши и осипа“ (Иво Андрић). По страни, за трен, оставимо моћни храст који олиставља живот пред очима Андреје Болконског, поручујући му да живот у тридесетој није завршен. Код Јанка Вујиновића храст је хранитељ, исцелитељ, градитељ; он греје и хлади. Заштитник је од свега: од невремена, и од јаре, и жеге, и успаљености сваке. Из дуба, храста, излеће рој. Не усмериш ли га, он одлете ван домашаја. Аутор користи сва три степена компарације: дрво – живо биће, дрво – човек, дрво – људ. Храст је запис, судбинско показанье народа у вековној муци одржања. Дуб је запис, историја, крст. Видик пукао са њега на ову и ону страну Дрине, а о Церу и да не говоримо, као на длану је он, и цркве, и куле, и пути ишчезли. Прибира храст разне намернике из времена разних, који долазе и пролазе, те звериње, и опаснике, и залуднике, измишљене и оне по историјским и другим записима помињане. Храст траје, а долазници пролазе, с зверињем, травама и водама.

Тумачења о постанку храста различита су. Једно од могућих је да његово стабло није ништа друго до стабло словенства а једна од грана су Срби. По другим изворима војвода Рађ, кога историја не бележи, али га народни казивачи смишљају, први је храст засадио. По трећима, или првима, свеједно, храст је на врх Цера изникао, на место Обилићева рођења. Да би се до Обилића дошло, читалац ће са уживањем прочитати чудесну скаску, поетску одастичну песму у прози *Чобанин и цар*. У њој је дато све да би се потом чудо здесило: осамне жене у гори зеленој, људескаре пола људи пола звери, чулно али не и простачко спопадање из кога се рађа момак који са гором другује, кобила га доји и задаја, змије се у корење дрвећа од њега склањају, царски се војници пред снагом његовом у стиду и зависти приклањају. Цар ће га штитоношом учинити, а име му славно надасве по митским и псеудоисторијским забелешкама поста – Обилић. Народско веровање уплешће се још дубље у дуб. Кад на Огњену Марију муња заигра и кад кола светог Илије загрме изнад нас, он, храст, у земљу их проведе. А свети Пантелеја, бог ветрова рођен из дупље огромног стабла пушта из њега свежину, из крошње у летњој јари. Вешто Вујиновић уплиће и причу о невољама нероткиња, илити бездетница, о њиховим залудним тумарањима по лекарима, траварима, манастирима. О ноћивању под храстом – записом и врелим ноћима узнебесеним, иза којих се заметак уобличава у нутрини, и наставља дом и род.

У творевину Јанка Вујиновића ушле су и бајковите топонимске одреднице манастира (Каона, Чокешина, Видин град...), и митска прича о бику и земљи, и настанку Европе, и Балкана, о великој сеоби Словена; о сеобама као проклетству живља на овим просторима, од продора полумесеца на Балкан чак по два три пута у

столећу (код Црњанског мотив сеоба као вечитог кретања; код нашег савременика Вучине Шћекића у *Позајмљеним завичајима* – измештање по сили политичких прилика). Код Вујиновића историјске мене прате силе природе, те тако годину 1903, кад се угаси лоза Обреновића. Муње су се укрштале, а једна другој реп су јеле. А све, и нек није баш тако било, ионако ишчезава. Само прича остаје. И једном испричана, истина постаје. Чак и о списатељу (Хромом Вуку) који је штовао хајдучију и који се занимао за еротску страну национа, и Вељку Петровићу који је штовао Списатеља, а обојица, не штовали, но на женскиње навалентни били. Зашто ово помињати? Не рече ли сам наш казивач да зло јесте расејано по свету али није подједнако распоређено. Каткад се мора од њега мало и предахнути.

Међутим, зло је на прилику и жалост, посебну у 20. веку неизбежно. И нема граница, Вујиновић каза. Ако је храст главни жив створ у књизи, кључни, незаобилазни догађај јесте 19. август 1914, Преображење Господње, и литија око храста мештана подрињских села. Масакр Аустроугара над нејачи слике су надреалне, непојамно сурове (бајонетима по слепцу, трудници, нерођеном чеду, четрнаестогодишњем дечаку, старици, по свему што се миче). Помор. Пуцају поданички, са многих страна збрати нељуди (Мађари, Чеси, Словаци, Хрвати, Босанци и Херцеговци, Јевреји...). Пуцају у кошеве с пшеницом, у снопље лана, у спрему девојачку, у иконе. Дуб запалише некрсти. Аутор закључује: „Нема тог погибенија које народ не преживи.“ Странице помора чељади на литији и у селу, најстрашнија је осуда зла, овај пут ратнога зла, као неисказивог апсурда у људском делању.

Вујиновић користи и сведочења Џона Рида који је двадесет и осам дана боравио у Србији, у пролеће 1915. и оставио податке о бестијању аустроугарске војне. Низ

сцена забележио је путописац о страдању и смрти, уз ход по бехару и костима, по води над надувеним телесима, кроз опустели Шабац, кроз тифусно Ваљево.

После Цера живот се враћао. Мртви сахрањени, куће се поправљају, сеје се и посејано чека да стаса за браће. Осећа народ да Цер није крај и да ће погибија бити још. И припитује се чега ради се све догађа, што се Цар далеки на наше њиве љути. Што Господ напусти народ. Потом, кад погибије прођоше, на месту опрљеног хроста зидала се богомоља, а уз плочу на којој су имена двадесет једног погинулог ратника Дринске дивизије. Казивач назначава понављање зла опаском да ће црква трајати до 1941. до нове (опет) немачке казнене експедиције. Треба поменути и завршне записе: сусрет Немца из Улма, Хајнриха Х, у потрази за гробом сина Михала, на Церу погинулог, и млинара из Поцерине, чији син Михајло остаде негде у Улму, мртав ил` жив – то стари не зна. Два оца у трагању за несталим синовима, у бесмислу рата и свеопштег страдања.

Аутор се у својим приповестима позива на многе хронике, летописе, записе, на фактографске податке и појединачна казивања, народна предања. Уводи у причу фусноте, допуне, објашњења, додатке, претпоставке, позивање на изворе и квазиизворе. Имагинација све обједињује, језичко обиље мења се у складу са променом временског премрежења, са годинама казивача и статусним припадањем. Најсочнији, разбокорени и ничим ометен је језик кад се у народском миљеу развезује.

Све се кристалише у храсту, дубу, и показује веру у опстанак упркос недаћама са сваколикних страна донетим бурама, олујним ветровима, што својом лудом главом, а више туђим злим чињењем и нечињењем.

Не мора то бити крај. Дописивања су могућа. Дочитавања такође.